ROCZNIKI PRAC NAUKOWYCH ZRZESZENIA ASYSTENTÓW
UNIWERSYTETU JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W WARSZAWIE

TOM I. WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY Nr. 3.

MARJA RUDZIŃSKA - FROELICHOWA

UWAGI NAD LITERATURĄ BIAŁORUSKĄ

WARSZAWA 1936

SKŁAD GŁÓWNY: KASA IM. MIANOWSKIEGO — INSTYTUT POPIERANIA NAUKI
WARSZAWA, PAŁAC STASZICA.

ROCZNIKI PRAC NAUKOWYCH ZRZESZENIA ASYSTENTÓW UNIWERSYTETU JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W WARSZAWIE

TOM I. WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY Nr. 3.

MARJA RUDZIŃSKA - FROELICHOWA

UWAGI NAD LITERATURĄ BIAŁORUSKĄ

WARSZAWA 1936

SKŁAD GŁÓWNY: KASA IM. MIANOWSKIEGO — INSTYTUT POPIERANIA NAUKI
WARSZAWA, PAŁAC STASZICA.

Drukarnia i Litografja JAN COTTY, Warszawa, Kapucyńska 7.

UWAGI NAD LITERATURĄ BIAŁORUSKĄ

podała

MARJA RUDZIŃSKA - FROELICHOWA.

Literatura każdego narodu jest ściśle związana z jego warunkami historycznymi, ekonomicznymi i kulturalnymi. Teza, która w zależności od reprezentowanego kierunku może wywołać dyskusję, w zastosowaniu do piśmiennictwa białoruskiego bezsprzecznie jest słuszna.

Historja Białorusi jest, jak wiadomo, jedna z najsmutniejszych i najtragiczniejszych w Europie. Jest to historja narodu, który w ciągu XVI wieku tworzył własną kulturę, brał żywy udział w życiu umysłowym Europy, potem zamarł całkowicie po to, by po długich wiekach zacząć zmudną pracę tworzenia się od początku.

Piśmiennictwo stare białoruskie nie zasługuje na specjalną uwagę. Najstarsze jego zabytki w ciągu XI — XII wieku nie różnią się niczym od piśmiennictwa innych dzielnic ruskich tego okresu. Są to zabytki pisane językiem starosławiańskim, do którego elementy ruskie przenikają w większym lub mniejszym stopniu. Do najstarszych zabytków tego typu należy „Turowska ewangelia", tłumaczona w XI wieku. Literatura tego okresu ogranicza się do literatury kościelnej, a więc: ewangelij psałtarzy, żywotów świętych, do kronik i opowiadań historycznych. Rozwija się ona w Połocku, Smoleńsku i Turowie (działalność Kiryły Turowskiego w XII wieku 1130 — 1182) i jest całkowicie pod wpływem kultury bizantyńskiej.

Wieki XIII i XIV przynoszą wielkie zmiany. Najście Tatarów i upadek Kijowa, rozbicie księstw ruskich i powstanie Wielkiego Księstwa Litewskiego — oto zwrotne punkty w dziejach plemion białoruskich. Najście Tatarów i upadek Kijowa odrywa ziemie białoruskie od kul-

tury bizantyjskiej, w której przenikaniu i szerzeniu pośredniczył Kijów. Rozbicie księstw ruskich i ich osłabienie dają możność Litwinom czy to drogą podbojów, czy też drogą dobrowolnego przyłączenia skupienia około siebie ziem ruskich. Ziemie te albo wchodzą w skład Litwy właściwej albo tworzą dzielnice aneksy. Dawne centra życia politycznego i kulturalnego Połock i Smoleńsk upadają a miejsce ich zajmuje Wilno. Książęta litewscy, opanowując Ruś znajdowali w niej pewne formy państwowości. Ludność miejska i wiejska były w określonych stosunkach podatkowych do księcia, na usługach książąt była zorganizowana administracja, szereg ustalonych godności i funkcyj. Przenoszenie się organizacji ruskich na Litwę datuje się od Mendoga. Ruś narzuciła Litwie swą kulturę, której ta ostatnia całkowicie uległa, czego dowodem jest nie tylko przeniesienie na Litwę organizacyj polityczno-państwowej, ale podniesienie języka białoruskiego do godności języka państwowego i kulturalnego.

Z zabytków XIII wieku na uwagę zasługują akta smoleńskie i połockie (umowy książąt z Krzyżakami) oraz Psałterz, których język obok elementów starosłowiańskich, posiada wszystkie cechy, charakteryzujące język białoruski tego okresu. Wiek XIV charakteryzują przeważnie akta urzędowe. Zaznaczam to dlatego, że są to pierwsze zabytki języka białoruskiego.

Po połączeniu Wielkiego Księstwa Litewskiego z Polską, poprzez tę ostatnią przedostają się na Białoruś prądy umysłowe i religijne zachodniej Europy, a mianowicie: humanizm i reformacja i od tego czasu zaczyna się złoty wiek literatury białoruskiej, który przypada na wieki XV i XVI.

„Złoty wiek" piśmiennictwa białoruskiego charakteryzuje: literatura tłumaczona:

1. Utwory treści religijnej, a więc tłumaczenia biblii z języka hebrajskiego nie na starosłowiański, ale na białoruski, jak naprzykład wydrukowanie 22 ksiąg biblii przez Skorynę w Pradze Czeskiej w latach 1517 — 1519, oraz psałterzy, żywotów świętych, ojców kościoła i różnych opowieści religijnych, jak naprzykład „o życiu Aleksieja człowieka bożego" (z oryginałów czeskiego i łacińskiego), „o trzech królach", „O Sybilii prorokini" i wielu innych.

2. Utwory treści świeckiej jak naprzykład „Opowieść trojańska", „Aleksandria", „Historja o Atylli królu węgierskim" lub „Powieść o słynnym rycerzu Trystanie" i t. p. są powieściami historyczno-rycerskim, których źródła należy szukać w oryginałach serbskich, łacińskich, polskich i czeskich.

Mówiąc o literaturze tłumaczonej, nie można pominąć tak charakterystycznego zabytku, jak „Ajkitab". Jest to tłumaczenie ksiąg Koranu z XVI wieku na język białoruski, pisane jednak pismem arabskim. Zabytek ten ze względu na swą wartość filologiczną i kulturalną zasługuje na opracowanie, które częściowo wykonał J. Stankiewicz. Wzmianki o nim spotyka się też w artykułach Łuckiewicza. Przechowuje się on w Muzeum Białoruskim w Wilnie.

Obok literatury tłumaczonej, bogato rozwija się literatura oryginalna jak to: 1) zachodnioruskie latopisy, 2) pamiętniki, dzienniki, wspomnienia historyczne, 3) dokumenty urzędowe, 4) literatura reformacji.

1) Zachodnioruskie latopisy t. zw. „litewskie latopisy" są to kroniki ważniejszych wydarzeń politycznych i społecznych. Najstarszy z latopisów „latopis Awraamki" pochodzi z XV wieku. O istnieniu starszych latopisów, teraz nie zachowanych, można wnioskować ze wzmianek polskich kronikarzy: Bielskiego i Stryjkowskiego. Z zachowanych obecnie wymienić należy: już przytoczony „latopis Awraamki" i „Uwarowski spisok" z XV wieku oraz Supralski, Akademicki hrabiów Krasińskich w Warszawie i hrabiów Raczyńskich w Poznaniu oraz wiele innych z wieku XVI. Wszystkie prawie latopisy zaczynają się od bajecznych czasów powstania państwa litewskiego, mówi się w nich o Palemonie, o książętach-potomkach Rzymian. Celem ich jest wykazanie, że szlachta ruska starsza jest od polskiej. Na uwagę zasługuje „Barkułabowska kronika" (1563 — 1608) zajmująca pośrednie miejsce między kroniką a pamiętnikiem. Pochodzi ona ze wsi Barkułabow Bychowskiego powiatu. Poza politycznymi sprawami znajdujemy tam ciekawe notatki o zaludnieniu kraju, o walkach społecznych i religijnych, opisy wojen i miejscowości przez nie zrujnowanych oraz poglądy autora na wojnę, walki społeczne i religijne, życie panów, a częściowo życie wsi.

2) Z pamiętników na uwagę zasługują: pamiętnik podsędka Teodora Ewlaszewskiego, wspomnienia Filona Siemionowicza, Kmity Czernobylskiego i przemowa sejmowa Mialeszki.

3) Dokumenty urzędowe. Na podkreślenie zasługują: Statut Króla Kazimierza 1468 i Statut Litewski 1529, druga redakcja 1566 i trzecia już drukowana 1588 oraz niezliczona ilość aktów kancelaryj Wielkiego Księstwa Litewskiego, sądów ziemskich i grodzkich, darowizn i t. p.

4) Literatura reformacji. Reformacja na Białorusi zatoczyła szerokie kręgi. Uległa jej nie tylko szlachta ale i kupiectwo, mieszczaństwo, rzemieślnicy, dla których była protestem z jednej strony przeciw przywilejom szlachetnym z drugiej przeciw ogromnemu upadkowi ducho-

wieństwa. Do najpoczytniejszych autorów reformacji i związanej z nią działalności należą: Szymon Budny i Wasilij Tjapińskij.

Szymon Budny wydał „protestancki katechizm" oraz pracę „O usprawiedliwieniu się człowieka grzesznego przed Bogiem" (1562), w których autor, opisując upadek duchowieństwa i nie wierząc w możności poprawy za ratunek uważa protestantyzm. Ale twórczość Budnego zasługuje na uwagę jeszcze z innego względu: w przedmowie do polskiego przekładu biblii zaznacza on, że nie ma racji mową jednego narodu pogardzać, a drugiego pod niebiosy wynosić, a poświęcając swą wydaną po białorusku książkę ks. Radziwiłłowi zwraca się do niego z przedmową, w której go prosi by i na język swoich przodków zwrócił uwagę, by go ukochał i swą opieką otoczył. Obok Budnego w ten sam sposób, tylko znacznie mocniej uderza Wasilij Tjapińskij. W przedmowie do ewangelii, wydanej we własnej drukarni, rozpacza on nie tylko nad upadkiem duchowieństwa, nad jego ciemnotą, ale nad tym, że język ojczysty jest zupełnie zaniedbany, a nawet więcej — wzgardą otoczony, że ci co powini otoczyć go troską, sami swoje dzieci do obcych szkół posyłają.

Jeszcze bardziej od Tjapińskiego zdawał sobie sprawę z istniejącego stanu rzeczy: Francysk Skoryna. Imię jego w dziejach piśmiennictwa białoruskiego jest związane z rokiem 1525, z datą wydania pierwszej książki białoruskiej, drukowanej w Wilnie. Jest to pierwsza książka drukowana na terytorium całej Europy wschodniej, trzecią z kolei wogóle w Europie drukowana biblia (1-sza niemiecka, 2-ga czeska). Ale nie tylko tym w dziejach narodu białoruskiego zapisał się Skoryna. Doktor nauk Uniwersytetu Krakowskiego, doktor medycyny Uniwersytetu Padewskiego, całe swe życie poświęcił Skoryna pracy dla narodu. Jako humanista o szerokim światopoglądzie i znajomości świata, rozumiał on znaczenie oświaty i całą pracę w tym kierunku wytężył. Nie mogąc drukować ani w rodzimym Połocku, ani w Krakowie, w Pradze czeskiej tłumaczy on 22 tomy biblii. Po powrocie zakłada w Wilnie drukarnię, z której wyszedł wspomniany Psałterz. Widząc wynarodowienie się szlachty, zdając sobie sprawę z niebezpieczeństwa jakim to grozi kulturze narodowej, w przedmowach do swych prac zaznacza, że poświęca je „dzieciom małym" które czytając jego dzieła uczyłyby się mowy ojczystej. Uczuciom patriotycznym daje wyraz pisząc: „понеже от прирожения звери ходящия в пустыни знають ямы своя, птицы летающие по воздуху ведають гнезда своя, рыбы плывающие по морю и в реках чують вири своя, пчелы и тым подобная боронять ульевъ своихъ, такожъ и люди и где родилися и ускормлены суть по бозе к тому месту великую ласку имають".

Chcąc naukę uczynić bardziej dostępną dodaje do książek cały szereg ilustracyj „бы братыя моя Русь люди посполитые, чтучи могли лепеи разумети".

Czasami nawet w pewnych wersetach biblii spotyka się rymowania:

Помни дни светые святити
отца и матку чтити.

lub:

Не пожедай жоны ближнего
Ни имяния или речи его.

Nie wyczerpałabym całkowicie wieku złotego, gdybym nie wspomniała jeszcze o poecie Rymszy, którego wiersz na herb Sapiehów, wydrukowany był w Statucie 1588. Rymsza jest jeszcze autorem wiersza, poświęconego każdemu miesiącowi, np.: październik:

Арка з Ноимъ на горе станула на суши
Другий потопъ не будет так нам письмо туши.

lub na kwiecień:

Жидове сухо прошли чирвоное море
Кормил их бог на пущи не было им горе.

Wpływ polski, który w początkowym swym stadium dał „złoty wiek" literatury białoruskiej, okazał się dla niej zgubny. W miarę coraz większej przewagi kulturalnej Polski, w miarę coraz większego rozpowszechnienia się w Wielkim Księstwie Litewskim języka polskiego, język białoruski, a razem z nim i kultura zamiera, polonizują się wyższe sfery społeczeństwa, które ekonomicznie i politycznie związane były z Polską. Zostaje się tylko lud, który zachowuje swą „prostą mowę" ale wśród współczesnych stosunków nie odgrywa on żadnej roli. W prawdzie w wieku XVII rozwija się literatura w związku z unią. Za i przeciw często posługują się językiem bałoruskim. Tak samo dalej rozwijają się i wiersze: liryka duchowna i świecka, intermedia oraz różne tłumaczenia, ale to wszystko ma charakter przypadkowy, dorywczy. Ten stan trwa do końca XVIII wieku, w którym tylko chłop i wyrobnik pozostają białorusinami, a raczej nie, oni są tylko „tutejsi" i wiedzą, że mowa ich i sposób życia prosty, chłopski, a nie taki jak pański, to znaczy polski. Czasami wśród drobnej szlachty jeszcze nie zupełnie spolonizowanej, drzemią w popiołach uczucia narodowe.

Początek wieku XIX jest i początkiem odrodzenia literatury białoruskiej. Przyczyny odrodzenia tkwią w warunkach politycznych, ekonomicznych i społecznych. Po upadku Polski zagadnienie Białorusi stało się aktualne jak w Polsce tak i w Rosji. Polsce zależało nie tylko na utrzymaniu tej dzielnicy, ale w razie ewentualnego powstania na rozszerzenie się jego i na te ziemie, a nawet więcej: na poparcie jego nie tylko przez polaków, ale i przez białorusinów. Rosja natomiast te nowozdobyte ziemie chciała wchłonąć w swój organizm państwowy. Powstało więc obustronne zainteresowanie się Białorusią. Odrodzeniu sprzyjają też i warunki wewnętrzne na samej Białorusi, a mianowicie zubożenie drobnej szlachty. Szlachta ta, aczkolwiek spolonizowana, zachowała pewne właściwości białoruskie, które teraz wskutek zmienionych warunków ekonomicznych jeszcze bardziej zbliżyły ją do ludu. Nie bez echa pozostały i hasła rewolucji francuskiej, której ideały przenikały tutaj, oraz wojny napoleońskie, których uczestnicy, po powrocie do kraju, porównując tamte formy życia z tutejszymi, wyciągali często daleko idące wnioski. Na odrodzenie białoruskiej literatury wywarł też niebywały wpływ rozkwit Uniwersytetu Wileńskiego, około którego grupował się ruch niepodległościowy młodzieży polskiej, który jednak nosił specjalnie miejscowy koloryt, jak również i romantyzm, którego naczelnym hasłem była ludowość.

Historię nowej literatury białoruskiej można podzielić na okresy:

1) Okres pańszczyzny, który trwa mniej więcej do wybuchu powstania 1863 roku.

2) Okres likwidacji pańszczyzny, który trwa mniej więcej do końca XIX wieku.

3) Okres rewolucji 1905 — 1906 r.

4) Obecna literatura sowiecka i polska.

Literatura pierwszego okresu jest ściśle związana z warunkami społecznymi. Tragiczna sytuacja chłopa pańszczyźnianego, będącego stale eksploatowanym przez pana, głód, chłód, ciemnota — stąd częste powstania chłopów, a potem jeszcze gorsza nędza. Literatura tego okresu jest nawskroś narodowa. Treścią jej jest wieś i chłop. Ale pisana ona jest przez szlachtę, stąd humor i wykpiwanie (np. Barszczewskiego), lub dydaktyczne wskazówki Czeczota, albo sentymentalna idylla Marcinkiewicza. Bardziej różnorodna jest literatura tego okresu, jeżeli zwrócimy uwagę na jej formę artystyczną. Możemy w niej wyodrębnić trzy kierunki: klasycyzm, sentymentalno-utopijny sentymentalizm i romantyzm narodowy.

Klasycyzm nie mógł się rozwinąć. Gleba na której on mógł wzrosnąć, a więc arystokratyczna kultura, należała do polaków lub rosjan. Echem utworów klasycznych, raczej ich parodią, są dwa anonimowe utwory: „Eneida na odwrót" („Енеіда на вываpoт") i „Taras na Parnasie" („Тарас на Парнасе"). W Eneidzie nie trudno znaleść naśladownictwo „Eneidy" Kotlarewskiego, gdzie na tle mitologicznego wątku, rozwijają się obrazki z życia narodowego. Mamy tam typ bujnego, pełnego życia szlachcica i biednego chłopa pańszczyźnianego — białorusina.

Przedstawicielem sentymentalno-utopijnego kierunku jest Wincenty Dunin-Marcinkiewicz. W utworach jego między dworem i wsią panują idealne patryarchalne stosunki. Nie ma tam walki o byt, nie ma nędzy. Jedynie ujemny jest typ ekonoma. Ten kierunek literacki jest bardzo spóźnionym echem zachodnio-europejskiego sentymentalizmu.

Romantyczny nacjonalizm charakteryzuje tak zwana szkoła białoruska, do której należą: Jan Barszczewski, Aleksander Rypiński i Jan Czeczot. Zadaniem tych pisarzy jest zrobienie z chłopa białoruskiego pożytecznego członka społeczeństwa ,patriotę polskiego. Autorzy ci piszą po polsku, biorąc tylko tematy z życia ludu białoruskiego, lub po białorusku. Utwory białoruskie są przeważnie materiałami etnograficznymi (Rypiński, Czeczot). Odpowiedzią na działalność tej grupy pisarzy są prace etnograficzne rosyjskich pisarzy, którzy chcieli dowieść, że Białoruś to „истинно русскій край".

Powstanie 1863 roku, w którym czynny udział wzięła nie tylko szlachta ale częściowo i wieś białoruska, wywołało ze strony rządu rosyjskiego bardzo silną rusyfikację, której represje były znacznie silniejsze niż na terytorium polskim. Wystąpiono ostro przeciw językowi białoruskiemu, a więc znany nakaz z roku 1867 zabraniający pisać po białorusku oraz walka z unią. I tu jesteśmy świadkami ciekawego zjawiska: o ile z początku przyjmowanie unii szło bardzo opornie, o tyle teraz powrót na prawosławie spotyka jeszcze większy sprzeciw. Rozgorzała więc walka o język i unię. Język białoruski i unia stały się charakterystycznymi właściwościami białoruskimi, przeciwstawiając chłopu białoruskiemu z jednej strony język rosyjski i prawosławie, z drugiej — język polski i katolicyzm. Zmieniają się też i warunki ekonomiczne kraju. Zniesienie pańszczyzny w zasadzie nie polepszyło ciężkiej doli chłopa, gdyż obok pana, wobec którego istniał obowiązek wykupienia ziemi, zjawiły się teraz nowe władze: setnika i starosty. Obok stałego typu małorolnego zjawia się teraz coraz częściej typ bezrolnego chłopa, który przy małym uprzemysłowieniu kraju, musi szukać pracy na obczyźnie. Stąd westchnienia za tym co było, za ciężkimi czasami pań-

szczyzny, nie raz występuje u niektórych pisarzy tego okresu. Okres ten jest dalszym rozwojem ruchu narodowego. Reprezentują go dwa kierunki: jeden jest rezultatem poglądów szlachecko-liberalnych, drugi praktyczno-rewolucyjny, który rozwinął się na hasłach powstania 1863 roku. Ojcem jego jest Kostuś Kalinoŭski i jego idee. W czasach walk powstańczych agitacja Kalinoŭskiego dotarła do najbardziej zapadłych zakątków Białorusi, a postać jego była najpopularniejsza w tym okresie. Brał udział Kalinoŭski w powstaniu 1863 roku, ale reprezentował w nim nie odłam szlachecki, walczący o niepodległość Polski. Ideałem jego była niepodległa Białoruś, wyzwolona z jednej strony od eksploatacji pana, z drugiej od niewoli i nadużyć urzędnika rosyjskiego.

Kierunek liberalno-narodowy charakteryzują dramatyczne utwory Marcinkiewicza jak „Pińska szlachta", „Zalety", w których autor, jako kający się szlachcic, bije się w piersi. „Szlachta pińska" jest satyrą na życie drobnej szlachty i władze rosyjskie, w „Zaletach" widzimy rozkład rodziny, wyłamującej się z pod władzy ojca i typ wieśniaka-gospodarza, chciwego ziemi, jaki rozwinął się po zniesieniu pańszczyzny.

Nawskroś narodowo-rewolucyjną natomiast jest twórczość Franciszka Bohuszewicza (1840 — 1900), którego często nazywają ojcem odrodzenia białoruskiego. Występował on pod całym szeregiem pseudonimów, jak to: Maciej Boraczok (Матей Барачок), Symon Reŭka z pod Borysowa (Сымон Реўка). Zbiory jego wierszy pod tytułem „Dudka białoruska" („Дудка беларусска") i „Smyk białoruski" („Смык беларусcки") drukowane były w Krakowie i Poznaniu.

Zasadniczym pytaniem twórczości Bohuszewicza jest zagadnienie mowy białoruskiej. W przedmowie do swej pracy pisze: Братцы мои милые, дзеці зямлі-матки моей! Вам офяруючи працу маю мушу з вами погаварыць троху аб нашай долі-нядолі, аб нашай бацьковай спрадвечнай мове, которую мы самі, да й не адны мы, и ўси людзі цёмныя „мужицкай завуць, а завецца она бяларусскай".

Nędza materjalna, zupełny brak oświaty, wyzysk pana, a specjalnie rosyjskiego urzędnika oto treść jego utworów jak np. „Był w czyścu" („Быў у чысці"), „W więzieniu" („У бострозе"), „Źle będzie" („Кэпско буде") i stąd lęk o przyszłość narodu. Na wieśniaku kończy się naród, z jego śmiercią naród umiera. I mowa białoruska staje się dla Bohuszewicza krynicą życia. „Шмат было таких народау, што страцілі найперш мову сваю так як той чалавек прад сконаньем, катораму мову займае‹ а потым і зусім померлі. Не покідайце же мовы нашай беларусскай, чтоб ня ўмерлі".

Zdając sobie sprawę z konieczności oświaty boi się jej jednak Bohuszewicz, gdyż ona prowadzi za sobą wynarodowienie. Wyraz temu daje w wierszu: „Kołysanka" („Колыханка"). Matka marzy o wielkiej karierze syna, o zaszczytach, które spadną na nią, ale na myśl o tym, że stanowisko może wywołać u syna wstyd swego pochodzenia, że może wpłynąć na jego wynarodowienie się, postanawia: bądź lepiej tym czym jesteś — chłopem, pracuj ciężko, ale bądź wierny swej narodowości.

Walka o unię i o „tutejszość" ludu białoruskiego została z mistrzostwem opisana w wierszu „Chrzciny Maćka" („Хрэсьбіны Мацюка") W przygnębionym zdeptanym chłopie białoruskim stara się obudzić Bohuszewicz godność człowieka pracy. Pracę i jej godność przeciwstawia bezczynności panów, którzy tylko korzystają z wysiłków innych.

Pod względem formy artystycznej twórczość Bohuszewicza nie odbiega od wzorów ludowych. Na życie patrzy on oczyma wieśniaka i jak wieśniak się wypowiada. Twórczość Bohuszewicza znalazła licznych zwolenników i naśladowców, wśród których na uwagę zasługuje twórczość Jana Niesłuchouskiego (Яна Неслухоуского) pseudonim Janko Łuczyna „Wiązanki" („Вязанки") i innych.

Rewolucja 1905 — 1906, tła społecznego której nie potrzebuję wyjaśniać, w dziejach piśmiennictwa białoruskiego zaznaczyła się masą talentów samouków. Prawie wszyscy autorzy tego okresu skupiają się około pisma wileńskiego „Nasza Niwa" („Наша Ніва") wskutek czego okres ten nosi nazwę „нашаніўскі".

„Nasza Niwa" powstała w roku 1906 i jest kontynuacją „Naszej Doli" („Нашае Долі") której wyszło tylko sześć numerów (z czego pięć skonfiskowano). „Nasza Niwa" ze względu na swój umiarkowany charakter przetrwała do 1915 roku. Ideologią tego pisma jest hasło „jedna narodowość i jedna dusza białoruska" i idea walk społecznych podporządkowana tu jest idei narodowej. Piszą w niej autorzy tacy jak: Ciotka (A. Paszkiewicz), Jadwigin, Kołas, Kupała i wielu innych. W twórczości autorów tego okresu występuje wyraźna rozbieżność. Z jednej strony pod wpływem haseł i pracy rewolucyjnej pęd życiowy i wiara w lepsze jutro, z drugiej pod wpływem strasznej rzeczywistości— pesymizm i zwątpienie. Literatura jest jednak w dalszym ciągu wybitnie narodowa. Tematy czerpie z życia wsi i jej niedoli, obok których, jako wyraz zwątpienia i rozpaczy, spotykamy się z utworami, których treścią jest życie wewnętrzne poety. Ten typ twórczości cechuje smutek i hamletyzm.

Dwoistość tych nastrojów charakterystycznie odbija się z twórczości Ciotki (Цёткі — Алёізія Пашкевіч). Poetka rewolucji, której utwory „Chrzest na wolność" („Хрэст на свободу") rozbrzmiewały surmami

bojowymi i zwycięskimi pod koniec swego życia czuła się niepotrzebną, zbędną. O rewolucji pisała Ciotka:

„Цапер брацьця мы з граниту,
Душа наша з дынамиту,
Рука цверда, грудзь акута
Пара, брацьця парваць пута!“

lub:

„Веру братцы людзьмі станем
Хутка скончым мы свай сон,
На свят божый щырэй глянем
Век напіше нам закон“.

Tak samo Oleś Haruń (Олесь Гарунь) nie mogąc znaleźć odpowiedzi na dręczące go pytania: po co to wszystko; po co człowiek żyje? zagłębia się w mistyce „Nieznany gość“ („Нязнаны госьць“). Obok tych autorów, którzy nie mogąc znieść ciężarów życia uciekają od niego, występują inni, którzy biorąc rzeczywistość taką jaką ona jest, wierzą w lepszą przyszłość. Pod względem formy mamy u tych autorów wielkie zróżniczkowanie „Нашанiўцаў“. Mamy więc przedstawicieli narodowego naturalizmu i romantyzmu, realizmu i mistycyzmu, walki proletariatu i estetyzmu, kończącego się różnymi odgałęzieniami neoromantyzmu. Do najwybitniejszych autorów tego czasu należą: Kostuś Mickiewicz (Костусь Міцкевіч) pseudonimy Jakób Kołas, Taras Huszcza (Колас, Гуща) i Iwan Łuckiewicz (Іван Луцкевіч) pseudonim Janko Kupała (Янка Купала).

Jakób Kołas urodzony 1882 r. syn wieśniaka małorolnego, nauczyciel ludowy, działacz rewolucjonista, któremu nie obce było więzienie mińskie, w swej twórczości reprezentuje narodowo-realistyczny kierunek i znany jest jako liryk, epik i dramaturg. Liryka Kołasa związana jest ściśle z ludową poezją. Mamy w niej zrównoważony, spokojny typ chłopa białoruskiego, pełnego życia i wiary w lepsze jutro.

„Ой, вы, дарожанькі людзкія,
Пуцінкі вузкія, крывыя!
Вы сьледам цьмяным снуяцесе
І ўсё блукаеце бы ў лесе.
Вас горне шлях прасторнай плыні,
І далягляд ружова-сіні,

Дзе думка тче свае красенцы,
Каб новы сьавет жыцьця саткаць.
Заспакаеньне сэрцу даць
І разагнаць яго трывогі“.

(Nowa Ziemia).

Do najlepszych utworów Kołasa należą utwory epiczne „Nowa ziemia“ (Новая зямля) i „Symon muzyk“ (Сымон Музыка). „Nowa ziemia“ to odyseja białoruskiej literatury, gdzie życie wieśniaka ujęte jest od kołyski aż do trumny. Mamy tam byt wieśniaka i przyrodę białoruską. Chłop białoruski pracuje ciężko na obcym, służąc panu, by zdobyć kawałek ziemi, by na nim być samemu sobie gospodarzem. Pod względem formy utwory te są zestawiane z utworami takimi jak „Eugeniusz Onegin“ (Евгеній Онегин) i „Pan Tadeusz“.

Wogóle twórczość Kołasa cechuje wiersz lekki, prosty, muzykalny, artyzm obrazów, głębia i szczerość przeżyć, nadzwyczajna miękkość tonu — wszystko to razem stawia utwory Kołasa na jednym z pierwszych miejsc literatury białoruskiej. Równolegle i równocześnie obok Kołasa (ur. 1882) na równym z nim miejscu stoi drugi autor Janko Kupała (Янка Купала). Kupała, jak i Kołas występuje jako liryk, epik i dramaturg. O ile jednak Kołas maluje życie ludu białoruskiego, o tyle Kupała jest wodzem odrodzenia narodu białoruskiego jako narodowej całości. Twórczość Kupały to krzyk, to tęsknota do słońca, to wieczne dążenie naprzód do realizowania ideałów narodowych. Kupała, typowy neoromantyk, chce znaleźć i wyzwolić w Białorusinie człowieka.

„Што я мужык, ўсе это знаюць
І як ёсьць гэты сьвет вялік,
З меня сьмяюцца, погаржаюць
Бо я — мужык, дурны мужык..
І кожны хто меня спытае,
Почуе толькі одзін крік
Што хсць мной кожны пагарджае
Я буду жыць, бо я — мужык!“

O ile u Kołasa przeważa wiersz miękki, harmonijny, o tyle u Kupały nie ustępując w artyzmie, góruje dynamika, siła ekspresji, przy nadzwyczajnie bogatej formie i muzykalności wiersza.

Do utworów jego należą: „Pieśni smutku“ (Жалеўка), „Guślarz“ (Гусьляр), „Szlakiem życia“ (Шляхам жыцьця). Z utworów epicznych

Kupały zasługują na uwagę „Odwieczna pieśń" (Адвечная песня), utwór pełen tragizmu życia chłopa, dla którego śmierć jest tylko wybawieniem, i „Sen na kurhanie" (Сон на кургане) gdzie przedstawia tragedię zmagań ludzkich o ideały. W obu tych poematach występuje symbolizm. Do utworów dramatycznych Kupały należą: „Paulinki" (Паўлінкі), i „Rozrzucone gniazdo" (Раскідане гнездо). W pierwszym daje poeta obraz budzenia się poczucia narodowego w szerokich masach ludowych, w drugim dramacie nastrojowym, występuje tragedia chłopa, pozbawionego ziemi, krzywdzonego przez pana i władzę, skazanego na żebractwo. W symbolicznych niektórych scenach tego utworu, odczuwa się powiewy zbliżającej się burzy — rewolucji 1917 roku. Pisząc o Kupale, nie można nie wspomnieć o jego tłumaczeniach. Tłumaczył utwory Mickiewicza, Syrokomli, Ujejskiego, Konopnickiej, Kasprowicza, Żuławskiego, libretto Wolskiego do opery „Halka" Moniuszki, Niekrasowa, bajki Kryłowa.

Ze względu na formę na specjalną uwagę zasługuje Maksim Bohdanowicz (М. Богдановіч) (1892). To poeta artysta. Tworzy dla samej sztuki tworzenia. Swoje credo literackie wypowiada w utworze (Apokryf) (Апокрыф), gdzie zaznacza, że „добра быць каласом, а еще лепш быць васільком". Twórczością swoją wskazuje on, że język białoruski, ten język „мужикоў" stać na to, by tworzyć prześliczne sonety, triolety, oktawy, tercje i t. p.

Na tych autorach nie kończy się poczet tych, których czy to ze względu na bogactwo tematów, czy też na charakterystyczne ich rozwinięcie, należałoby tutaj wymienić. Do takich należy np. Ciška Hartny (Цішка Гартны), utalentowany garbarz robotnik, który w swych mocnych wierszach daje wyraz prądom, nurtującym wśród szerokich mas robotniczych, Zmitrok Biadula (Зм. Бядуля) żyd zbiałoruszczony, którego sposób odczuwania tych samych zagadnień i reagowania na nie ma swoisty odcień i wielu jeszcze innych.

Wielka wojna, w której większość pisarzy białoruskich brała żywy udział, okrucieństwo wzajemnego mordu, tak sprzeczne z ideałami braterstwa i humanitaryzmu, żywym protestem zaznaczyło się w literaturze białoruskiej. Oprócz utworów lirycznych, epika białoruska zadokumentowała to utworem „Dwie dusze" (Дзьве душы) Maksima Hareckiego (М. Гарэцкі) oraz opowiadaniami i scenami dramatycznymi w twórczości Kupały, Kołasa i innych.

Rewolucja i z nią związane zmiany polityczne i ekonomiczne odbiły się w literaturze białoruskiej całą masą utworów, których prawie wyłączną cechą był rewolucyjny patos. Życie literackie Z. S. S. R. grupuje się około dwuch pism, najstarszego „Połymia" (Полымя) oraz wkrótce

po nim zorganizowanego „Mołodniak" (Молодняк) Ideały proletariacko-wieśniacze przedrewolucyjnego okresu nie odbiegały wiele od ideałów ściśle proletariackich, dawały one obraz tego samego wieśniaka białoruskiego i jego życia, stąd ideologia „Połymia" jest kontynuacją ideałów „Naszej Niwy" z tą tylko różnicą, że działalność jego zatacza szerokie i śmiałe kręgi. Chcąc odrodzić złoty wiek literatury, dążą oni do spopularyzowania wśród szerokich mas idei „Matki Białejrusi" i „Jednej Duszy Białoruskiej". Niema więc w ich twórczości problemu walki klasowej, niema wieśniaka rolnego i bezrolnego, niema wyrobnika, tylko Białorusini, i złe i dobre strony ich szarego powszedniego dnia. Chcąc wskrzesić świetną przeszłość kultury, prowadzą oni energiczną działalność nad jej opracowaniem: stąd wielkie zainteresowanie się malarstwem kościelnym, architekturą zamków i cerkwi średniowiecznych oraz kościelnymi księgami, pieśniami i muzyką. Źródło wzbogacenia języka widzą oni w przeszłości i stąd propaganda archaizmów, a nawet unikanie nowych wyrazów, wprowadzonych przez Sowiety. Otóż co pisze o tej pracy W. Bachmatiew: „język szlachty i kułaków z domieszką martwych klasztornych wyrażeń — oto jak budowali słownik białoruskiego języka" („Pierwszy krok"). Obok prac nad poznaniem przeszłości, wyraźne jest dążenie na zachód, oparcie się na kulturze zachodniej (propaganda duńskich ferm), by w ten sposób zachować swą samodzielność, wyodrębniając się od znacznie silniejszej kultury rosyjskiej.

Stanowisko narodowe nie zadowolniło wielu z pisarzy, których porwała rewolucja, jako walka klas, jako idea służenia tylko proletariatowi. Utworzono organizację młodych pisarzy i poetów „Mołodniak", którego ideologia sprowadza się do bliskiego podejścia do rzeczywistości. Z szeregów „НашаніЎцоў" wszedł do tej organizacji Ciška Hartny, który do swych wydawanych przed wojną 1913 r. „Pieśni" (Песні) dołączył utwory takie, jak „Fale życia" (1918) (Хвали жыцьця) i „Pieśń pracy i zmagań" (1925) (Песьні працы і змаганьня).

Ale pierwszym typowo proletarjackim poetą komunistą jest Michaś Čzarot (Михась Чарот), który swym utworem „Bosi na ognisku" (Босые на вогнігшы) zajął odrazu przodujące miejsce w literaturze. Obok Čzarota na uwagę zasługuje Aleksandrowicz, który w okresie zagorzałych walk o treść literatury w swych poematach „Cienie na słońcu" (Цені на солнце) i „Chlebna zima" (Хлебная зима) opiewał komunistyczno-przemysłowe gospodarstwo; Duboŭka (Дубоўка), Puszcza (Пушча) i inni.

„Bliskie podejście do rzeczywistości", a stąd uczynienie z literatury narzędzia propagandy na rzecz rewolucji i wzmocnienia istniejącego

stanu rzeczy, spotkało się z ostrym sprzeciwem, rezultatem którego było w 1925 roku rozbicie się „Mołodniaka", z którego wystąpiło wielu pisarzy takich, jak: Dubouka, Dudar, Harecki. Pisarze ci nie chcąc się poddać żadnym instrukcjom, zgrupowali się koło pisma „Uzwyszcza" (Узвышша) Ale ta walka nie dała rezultatu, zakończyła się w latach 1929 — 1930, nastąpiła ingerencja władzy, „oczyszczono" dokładnie redakcję „Połymia" i „Uzwyszsza". W ten sposób drugo- i trzeciorzędni pisarze zajęli przodujące miejsca w tych redakcjach. Ocaleli tylko Kołas, Kupała, Biadula, ale i ich zmuszono do publicznego ukorzenia się, wyrzeczenia się wszystkiego, w co dawniej wierzyli. Biadula w drugim tomie „Józefa Kruszeńskiego" (Язепа Крушоўского) zrywa z przeszłością, z apoteozą idei narodowej, Kupała „Nad rzeką Aresą" (Над рекой Арэсой) opisuje Polesie, które z błot bezużytecznych komunizm zamienia w kwitnące gospodarstwo, Kołas w „Odszczepieniec" (Адшчепенец), „Trzęsawisko" (Дрыгвы) opisuje wieś i jej nową komunistyczną gospodarkę, a Harecki w powieściach „Pęta" (Вязмо) i „Symon Koryzna" (Сымон Корызна) wykazuje całą bezużyteczność dawnej inteligencji i rysuje typ komunisty-robotnika. Obok tych pisarzy, którzy zajęli się problemami wychowania i przebudowy społeczeństwa na uwagę zasługują utwory, stawiające i rozwiązujące pewne ciekawe problemy współczesności, jak np. Czorny (Чорный) „Ojcowizna" (Бацькоушчына) zagadnienie ojczyzny w pojęciu burżuazyjnym i proletariackim, Hurski (Гурскій) „Matka" (Маці) — zagadnienie narodowości, Szaszalewicz (Шашалевіч) „Symfonia gniewu" (Сімфонія гнева) zagadnienia artysty-proletariusza wobec stale występującej reakcji faszystowskiej, Łyńkow (Лыньков) „Na czerwonych ladach" (На чырвоных лядях) poświęcone zagadnieniu jedności pracujących mas i przodującemu wśród nich stanowisku wieśniaka i wielu innych.

Jak widzimy z powyższego szkicu „idei proletarjackiej kultury" narodowej w swej formie, socjalistycznej w treści uległo stare pokolenie, a młode jej wiernie służy. Ale na tym nie koniec. Zaczęła się też walka o jakość języka. Walka ta ma na celu z jednej strony zniszczyć to wszystko co działalność „нашаніўцоў" i „Połymia" do języka wniosła, z drugiej jednak, jak to wykazała zmiana ortografii, jak najbardziej zbliżyć język białoruski do rosyjskiego. W dziejach kultury białoruskiej znowu zaczęła się historyczna walka: walka o język i walka ta jest trudna.

Jaki będzie rezultat nie wiadomo. Czy zachowa literatura białoruska swoją indywidualność, czy też rozpłynie się wśród twórczości proletariatu, przyszłość okaże.

Nie napisałabym wszystkiego, gdybym nie wspomniała o ruchu literackim na Białorusi polskiej. Nie jest może on tak bujny, jak na Białorusi sowieckiej. Jednak jest on w dalszym ciągu źwierciadłem życia ludowego i tworzy jakby kontynuację „нашаніўской" epoki. Zupełnie wyraźne są w nim kierunki: jeden bojowy, rewolucyjny, reprezentowany przez młodych pisarzy na czele z Sałahubem (Сологуб), drugi wybitnie estetyczny, przypominający twórczość Bohuszewicza, którego przedstawicielką jest poetka Natalja Arseniewa (Наталья Арсеньева). W 1927 roku wydała zbiór wierszy pod tytułem „Pod błękitnym niebem" (Над сінім небом). Wśród pisarzy na uwagę zasługują: Bartul (Бурталь), Hryszkiewicz (Грышкевіч), Uliaszewicz (Ульяшэвіч) i bardzo utalentowany poeta wsi Maszara (Машара).

Wzajemne oddziaływanie na siebie literatury zachodniej i wschodniej Białorusi jest duże. Wpływ literatury proletariackiej szerzy się w zachodniej Białorusi, której narodowy charakter jest źródłem mocy i podtrzymania dla niejednego poety ze wschodu.

Drukarnia i Litografja
„JAN COTTY"
w Warszawie, Kapucyńska 7